

Etnické parametre mladých Slovákov v maďarskom prostredí

Tünde Tuska

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Szegeďínska univerzita, Maďarsko

Príspevok prezentuje výsledky dotazníkového výskumu, ktorý sa uskutočnil v roku 2007. Výskum je širšie koncipovaný, orientuje sa na problematiku, ktorá sa vzťahuje na etnickú identitu, používanie slovenského jazyka, otázky dvojazyčnosti, jazykové postoje súvisiace s jazykovým správaním, sebahodnotenie a ovládanie jazyka mladou generáciou.

Podobný sociolingvistický výskum pod názvom *Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši* bol realizovaný v rokoch 2003 – 2004 (NKFP č.5/126/2001). Tento výskum sa sústredil na jednu skúmanú lokalitu, na Slovenský Komlós, a to na základe kritérií stanovených projektom Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Pripomeniem, že do výskumu boli zapojení respondenti troch vekových kategórií. V prvej kategórii boli 20- až 40-roční, v druhej 41- až 60-roční a v tretej 61- až 80-roční. Výskumný tím, ktorého členkou som bola aj ja, zistil, že najmenej reprezentantov mala prvá kategória, čiže najmladšia.

Z tohto dôvodu som sa rozhodla, že cieľovou skupinou môjho ďalšieho výskumu bude mladá generácia, a to vysokoškoláci. Predpokladala som, že výsledky skúmania etnických parametrov u budúcej inteligencie Slovákov v Maďarsku budú celkom iné, ako boli v trojpásmovej vekovej škále.

Sociolingvistický výskum prebiehal na základe dotazníka, ktorý pozostával zo 142 otázok. Respondenti boli poslucháči slovakistiky, ktorí študujú na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Segeďínskej univerzity, na Pedagogickej fakulte pre učiteľky škôlok Vysokej školy Samuela Tessedika v Sarvaši a na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Jánosa Vitéza v Ostrihome. Poslucháči boli vo veku od 19 do 25 rokov. Podmienkou účasti vo výskume bolo, aby mali maďarské štátne občianstvo a pochádzali, respektíve vyrastali v menšinovom prostredí. V čase výskumu uvedenej podmienke vyhovovali len dvadsať traja. Ostatní mali slovenskú či maďarskú národnosť a zároveň slovenské štátne občianstvo. Boli aj takí, ktorí mali maďarskú národnosť i maďarské občianstvo a štúdiu slovakistiky sa venujú z osobného záujmu o slovenský jazyk, literatúru a kultúru. Niektoré pojmy v dotazníku bolo potrebné študentom preložiť, respektíve vysvetliť. Boli to predovšetkým tieto: štátne občianstvo, národnostný zákon, hrešiť, opovrhovať a bohoslužba.

Zaujímavé bolo, že respondenti svoje mená v dotazníku väčšinou uviedli v slovenčine a len tí, ktorí napísali len svoje krstné mená, použili maďarský variant svojich krstných mien, napr. Máté, Éva. Celkove práca okrem vyplnenia dotazníkov zahŕňala aj metódu bezprostredného pozorovania. Takto získané informácie som doplnila tema-

ticky usmerňovanými rozhovormi, ktoré mi slúžili ako zdroj na overenie či potvrdenie písomných odpovedí.

Pri vyhodnocovaní dotazníka ma do určitej miery prekvapili odpovede týkajúce sa identity (O.14). Trinásti študenti uviedli, že majú maďarskú národnosť, piati slovenskú a päť študentov uviedlo dvojitzú národnosť – slovenskú i maďarskú. To znamená, z celkového počtu respondentov sa 56 % pokladá za Maďarov, ale aj u nich sa objavuje nová kvalita identity, pocit dvojitej väzby. Otázka týkajúca sa identity (O.22) *Vy sa teda pokladáte za Slováka?*, ktorá je položená trochu direktnejšie, je zisťovacia a ukazuje o niečo lepšie výsledky v prospech dvojitého národného povedomia ako O.14, ktorá znela *Aká je vaša národnosť?*. Dvojitzú väzbu uviedli jedenásti (49 %), jeden študent sa pokladá za Slováka a jedenásti za Maďarov. Uvedené výsledky nám vnucujú otázku, či mená na dotazníku uvedené po slovensky skutočne demonštrujú národnú príslušnosť študentov alebo je to zautomatizovaný návyk, keď píšú prípadne dopĺňajú slovenský text. Na základe odpovedí na otázky, ktoré som im požila mimo dotazníka, som sa dozvedela, že väčšina študentov uvádza svoje meno na slovenských písomných dokumentoch automaticky v slovenčine. Tento návyk sa u nich vytvoril ešte počas stredoškolského štúdia. Ich odpovede boli: *Keď je slovenský text, automaticky sa podpisem po slovensky. Už zo zvyku sa podpisujem po slovensky.* Jeden študent sa priznal, že svoje meno píše po slovensky naschvál, týmto spôsobom demonštruje národnú príslušnosť. Povedal: *Som na to citlivý. Vytvorilo sa to u mňa v gymnáziu. Dokonca namiesto **ny** používam v svojom mene **n** s mäkčeňom, teda **ň**. Pokladám sa za Slováka.*

Na otázku *Na základe čoho sa pokladáte za Slováka?* (O.23), samozrejme, tí, ktorí predtým odpovedali, že sa pokladajú za Maďarov, neodpovedali, čo potvrdzuje, že sú o tom pevne presvedčení. Štyria študenti odpovedali, že za Slováka sa pokladajú kvôli rodičom. Všetci ostatní, ktorí uviedli dvojitzú identitu, bez výnimky odpovedali: *Lebo patríam do tohto kolektívu.* Zhodné odpovede študentov na otázky číslo 22 a 23 ma presvedčili o tom, že ide o vekovo zreých respondentov. Možno konštatovať, určenie identity u skúmanej vekovej kategórie, čiže vysokoškolákov, nemôžeme pripisovať pôvodu ani impulzom z rodiny (okrem tých spomínaných prípadov), ktoré patrili predtým k najdôležitejším činiteľom. A nehrá v tom úlohu ani znalosť jazyka. Objavuje sa tu nový faktor, a to kolektív, spoločnosť.

Význam kolektívu pripisujem jednak národnostným slovenským školám (naši respondenti študovali predtým 8 či 12 rokov v okolitých slovenských školách), kde sa nielen počas vyučovacích hodín mohli oboznámiť či so slovenskou, či s dolnozemskou kultúrou, históriou, literatúrou, ale sami boli zároveň súčasťou tohto kolektívu. Preto ako jedinci sa stotožňujú s členmi skupiny. Druhým dôležitým faktorom môže byť aj aktivita súčasného menšinového kolektívu. Z rozhovorov so študentmi vyplynula aj ich motivovanosť. So slovenským jazykom majú zámery, ciele v tom zmysle, že jeho ovládanie im pomôže nájsť pracovnú príležitosť. Výsledky výskumu u vysokoškolákov sú veľmi odlišné od výsledkov výskumu u komlóšskych Slovákov, kde sa výskum realizoval v troch vekových kategóriách ako som to na začiatku uviedla. Tam na otázku *Na základe čoho sa pokladáte za Slováka?* väčšina odpovedala takto: *Lebo to mi je materinským jazykom* (37,7 % – 23 respondentov). Ďalším argumentom boli rodičia (29,5 % – 18 respondentov), až potom spolok (24,6 % – 17 respondentov) a *Hovorím*

týmto jazykom. odpovedalo 5 respondentov (8,2 %) (Tóth – Tuška – Uhrin – Zsilák, 2005).

Je potrebné zdôrazniť, že analýza empirických údajov od začiatku poukazuje na veľký rozdiel medzi generáciami. Jednak ovládanie menšinového jazyka je u staršej generácie prirodzené, veď sa používa v danej národnostnej lokalite, kým mladšia generácia ho považuje za dôležité pre vlastný ošoh, pre vlastné uplatnenie sa. Z vyššie uvedených údajov vyplynul prirodzený rozdiel. V prípade staršej generácie by som to označila ako „integrálny motív“, zatiaľ čo u vysokoškolských poslucháčov by som použila už spomenutý termín „instrumentálny motív“.

Vzhľadom na skúmanie etnického parametra by som upriamila pozornosť aj na identifikáciu materinského jazyka. Na otázku *Aký je váš materinský jazyk?* (O.15) všetci respondenti okrem jedného (96 %) odpovedali, že za svoj materinský jazyk považujú maďarčinu, ten jeden naznačil, že má dva materinské jazyky, aj slovenčinu, aj maďarčinu. Predpokladala som, že z pôvodne dominantnej slovenčiny ako materinského jazyka sa stala dominantnou maďarčina, ba dokonca v súčasnosti vystupuje v úlohe materinského jazyka, ale netušila som, že sa to týka takého vysokého percenta respondentov. Na porovnanie predkladám výsledky výskumu zo Slovenského Komlóša, kde 67,6 % respondentov pokladá za svoj materinský jazyk slovenčinu, 19 % tvrdí, že má 2 materinské jazyky a maďarčinu pokladá za svoj materinský jazyk 13 % respondentov.

Pri skúmaní problematiky materinského jazyka sa stretávame s mnohými teoretickými prístupmi (Bartha, 1999, s. 151 – 154; Kiss, 1995, s. 152 – 153; Divičanová, 1993, s. 232 – 256; Uhrinová, 2004, s. 20 – 21; Lanstyák, 2000; Skutnabb-Kangas, 2000).

Za všeobecne prijateľné možno považovať štyri kritériá Tove Skutnabb-Kangasovej:

1. Pôvod – jazyk, ktorý sa človek naučil ako prvý.
2. Identifikácia:
 - a. vnútorná/vlastná – jazyk, s ktorým sa človek sám identifikuje;
 - b. vonkajšia/iných, jazyk, s ktorým ho identifikujú ako hovoriaceho materinským jazykom.
3. Kompetencia – jazyk, ktorý človek ovláda najlepšie.
4. Funkcia – najčastejšie používaný jazyk.

Pri určení materinského jazyka mladou generáciou každopádne treba povedať, že nie sú v pomýkove, o tom svedčia aj vyššie uvedené výsledky. Maďarčinu si osvojili v ranom detstve. To znamená, že pri vyplňaní dotazníka väčšina vzala za prvoradé a možno jediné kritérium – pôvod. Jazyk, ktorý sa naučili ako prvý, bola maďarčina. Jeden študent sa vyjadril takto: *Ja by som rád povedal, že mojím materinským jazykom je slovenčina, ale hneď po prvej vete by zbadali, že to tak nie je. Nevieť tak dobre po slovensky. Snáď niekedy to bude.* On sa identifikoval podľa kompetencie, čiže za svoj materinský jazyk pokladá maďarčinu, lebo ju ovláda lepšie. V jeho prípade je silná emociálna väzba k slovenskému jazyku, k jazyku jeho predkov. Táto citová väzba je charakteristická najmä pre staršiu a strednú generáciu, ale u mladých, okrem malého počtu výnimiek, už nie je. Preto je potešiteľné a pozoruhodné, keď sa medzi mladými nájde taký, ktorý je motivovaný emóciami.

Výsledky výskumu signalizujú vysokú identifikáciu s maďarskou majoritou a príslušnosť k Maďarsku ako štátnemu útvaru. Vplyv maďarského jazyka je príliš veľký. Okrem vyučovacích hodín slovenčiny študenti nie sú v kontakte so slovenským jazykom. Jazykový kontakt so živým slovenským jazykom a prostredím im chýba.

Z výsledkov výskumu vyplýva, že z opýtaných respondentov majú deväti (39 %) aspoň jedného rodiča a dvoch starých rodičov Slovákov. Osmi (35 %) sú takí, ktorí majú obidvoch rodičov a štyroch starých rodičov Slovákov, a len šiesti (26 %) nemajú ani rodičov, ani starých rodičov Slovákov. Získané údaje nám dovoľujú usudzovať, že používanie slovenského jazyka v rodinnom kruhu už nie je bežné. Jednou príčinou je, že mladá generácia, keďže študuje mimo bydliska, je málokedy doma, ďalšou príčinou je, že mladí si osvojujú spisovný jazyk, ktorý je staršej generácii do veľkej miery nezrozumiteľný.

Ďalej z výskumu vyplynulo, že väčšina študentov pochádza z heterogénnych rodín. Zrejme pod vplyvom tejto etnickej diferencovanosti ťažšie vníma a prežíva svoju identifikáciu s menšinovým spoločenstvom.

V príspevku som sa pokúsila obohatiť poznatky z oblasti skúmania etnických procesov u mladej generácie slovenskej menšiny. Údaje v plnej miere potvrdzujú tendencie regresie národnostnej príslušnosti. Ako som povedala v úvode príspevku, výskum je širšie koncipovaný a orientuje sa na viaceré problémy. V realizovanom výskume som chcela analyzovať najprv etnické parametre u vysokoškolákov ako u nastávajúcej inteligencie, pretože zastávam názor, že bez poznania etnicity nie je možné analyzovať jazykový stav a kultúrne procesy. Zdá sa, že pokračovanie a rozšírenie výskumu môže priniesť ďalšie zaujímavé výsledky. Bolo by vhodné zamerať sa ešte na Katedru slovenského jazyka a literatúry Univerzity Eötvösa v Budapešti, aby sme získali celkový a vyčerpávajúci obraz o danej problematike u mladej slovenskej inteligencie v Maďarsku.

Literatúra:

BARTHA, Csilla: A kétnyelvűség alapkérdései. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 1999, 151 – 154.

DIVIČANOVÁ, Anna: Jazyk, kultúra, spoločenstvo. Békešská Čaba – Budapešť: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 1999, s. 232 – 256.

KISS, Jenő: Társadalom és nyelvhasználat. Budapest: Nemzetiségi Tankönyvkiadó 1995, s. 152.

LANSTYÁK, István: A magyar nyelv Szlovákiában. In: A magyar nyelv a Kárpát – medencében a XX. század végén III. Sorozatszerkesztő Kontra Miklós Budapest – Pozsony: Osiris, 2000, s. 368.

SKUTNAB-KANGAS, Tove: Menšina, jazyk a rasizmus. Bratislava: Kalligram 2000, s. 32.

TELEKEŠOVÁ-VÁMOŠOVÁ, Eva: Niektoré sociolingvistické aspekty maďarsko-slovenskej dvojazyčnosti žiakov základných škôl v Maďarsku. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Ed. A. Uhrinová – M. Žiláková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2004, s. 339.

TÓTH, Alexander – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária: Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši. In: Používanie slovenského jazyka

v Békéšskej župe. Ed. A. Uhrinová – M. Žiláková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2005, s. 240 – 324.

TUSKA, Tünde: Etnické parametre (materinský jazyk a národnosť) u poslucháčov Segenínskej univerzity. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Ed. A. Uhrinová – A. Tóth. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 196 – 200.

UHRINOVÁ, Alžbeta: Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2004, s. 20 – 21.